

Geografija

9

Samostojni delovni zvezek
za geografijo v devetem razredu osnovne šole

1. Lega in položaj Slovenije

A ni fino, ker smo združeni? Vsi v eni Evropi? Tako se lahko dosti bolje spoznamo in družimo. Če želiš, ti Slovenijo razkažem po dolgem in počez.

Prima je, da smo združeni. Bi mi res razkazala to vašo lepo deželo? Tooliko sem slišal o njej. Pa tudi midva se bova bolje spoznala, ali ne?

Poudarki

- Kakšna sta lega in položaj Slovenije, kakšen je njun pomen ter kakšna je prepoznavnost Slovenije?
- Kakšen je pomen članstva Slovenije v Evropski uniji?

Preverjanje predznanja

V spodnjem besedilu je učenka Tina pomešala svoje zapise o Sloveniji z zapisi prijatelja Mateja o drugih območjih Evrope. Tvoja naloga je, da iz besedila izluščiš (odkljukaš, podčrtaš itd.) tiste stavke, ki se nanašajo na Slovenijo. Lahko si pomagaš tudi z Atlasom sveta na str. 11–12, 28–29 in 37. Na koncu obravnavane teme ponovno preveri svoje odgovore in jih po potrebi dopolni.

Država leži na 46. poldnevniku severno od ekvatorja. Poenostavljeno rečeno: leži 46° severno. Zaradi lege se na severu države že čuti vpliv subpolarnega podnebja. Sicer pa ozemlje leži v zmerno toplem toplotnem pasu. Na tem razmeroma majhnem ozemlju je celinsko, sredozemsko in gorsko podnebje. Ob obali je še posebno močan vpliv oceanskega podnebja. Površje v glavnem sestavljajo nižavja in kotline. Večina površja je nastala z gubanjem Zemljinih plasti. V goratih območjih prevladuje alpska slemenitev. Površju je dal velik pečat led, ki je v ledeni dobi pokrival del njenega ozemlja. Najpomembnejša reka je Donava, sicer tudi ena najpomembnejših rek v Evropi.

Izvedel/-a bom

- kakšna sta lega in položaj Slovenije ter kakšen je njun pomen;
- kakšna je prepoznavnost Slovenije;
- kako se deli Slovenija;
- katere so posledice vključenosti Slovenije v EU.

Drobci za radovedne

Po velikosti površine je Slovenija na 153. mestu med državami sveta (na svetu je 195 neodvisnih držav); po številu prebivalcev je na 144. mestu. Zavzema približno 0,013 % vse kopne površine na Zemlji in ima približno 0,03 % prebivalcev sveta.

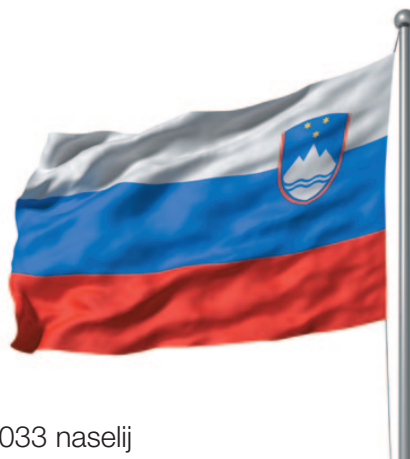
Spodbuda

Ali veš, da ima Slovenija zaščitenih nekaj svojih blagovnih znamk, recimo Nanoški sir, Kranjsko klobaso, Kraški pršut. Poskušaj naštetati še vsaj deset značilnosti oziroma prepoznavnosti Slovenije.

SLOVENIJA NA STIKU IN PREHODU

Str. 28–29, 30–31

Kratka predstavitev Slovenije

Površina: 20.273 km²

Število prebivalcev: 2.058.821

Gostota poselitve: 101 preb./km²

Glavno mesto: Ljubljana

Ozemeljska razdelitev: 211 občin, 6033 naselij

BDP/preb.: 17.500 evrov

Skupni BDP: okoli 42 milijard evrov;

IDR (indeks družbenega/človekovega razvoja): visok

(Vsi podatki so za obdobje 2012–2013.)

Pri geografiji za predstavitev države ali pokrajine pogosto uporabljamo dva pojma: lega in položaj. Lega se v glavnem nanaša na geografske koordinate in toplotne pasove. Položaj pa se nanaša na odnos s primerljivimi enotami ali kazalniki, npr. položaj Slovenije glede na sosednje države ali glede na položaj znotraj Evropske unije.

Dejavnost

- Na podlagi dejstev iz rubrike Drobci za radovedne presodi, ali je Slovenija podpovprečno, povprečno ali nadpovprečno gosto poseljena.
- S pomočjo Atlasa sveta, str. 10–11, določi/poimenuj skrajne točke Slovenije in njeno geografsko lego.

DELOVNO GRADIVO

Dejavnost

Naštevaj podnebja zmerno toplega podnebnege pasu. Katera od teh so v Sloveniji?

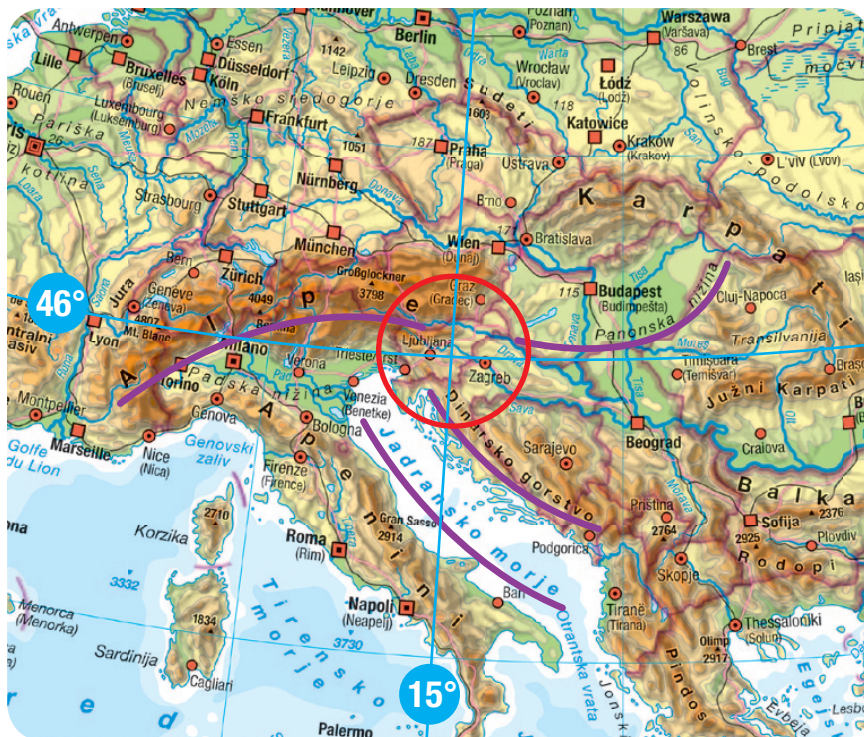

1. vaja

Zapiši/opiši geografski položaj Slovenije glede na sosednje države. Lahko si pomagaš tudi z Atlasom sveta na str. 28 ali 37.

Slovenija leži, poenostavljeno rečeno, **46° severno** (46° severno od ekvatorja; na 46. vzporedniku severno) in **15° vzhodno** (15° vzhodno od začetnega poldnevnik; na 15. poldnevniku vzhodno). Natančneje, leži med 45° 25' in 46° 53' severno ter 13° 23' in 16° 36' vzhodno.

V podnebnem pogledu leži Slovenija v **severnem zmerno toplem podnebnem pasu**. To v podnebnem in vremenskem smislu pomeni, da so v Sloveniji **zmerne podnebne razmere**. Tako je moč sončnih žarkov zmerna, zato je zmerna tudi povprečna letna temperatura. Podnebja (podnebni tipi) so zmerna, vremenskih skrajnosti je relativno malo, vreme je spremenljivo, pri čemer se redno menjavajo cikloni in anticikloni. Prevladujoča smer vetrov je zahodna (vetrovi pihajo z zahoda), količina padavin je nadpovprečna (v primerjavi s svetovnim povprečjem). Jasno so izoblikovani štirje letni časi. Zaradi velike količine padavin in zmernega izhlapevanja (presežka padavin v primerjavi z izhlapevanjem) je Slovenija **zelena** in **z vodami bogata** država. Naravno rastlinstvo je gozd. Po deležu gozdnih površin, te zavzemajo približno 60 % ozemlja, je Slovenija četrta v Evropi, za Estonijo (61 %), Finsko (72 %) in Švedsko (76 %).

2. vaja

Ivan Cankar je v eni od svojih črtic zapisal: »*Nazadnje mu je ostalo polno prgišče lepote, razsul jo je na vse štiri strani, od štajerskih goric do strme tržaške obale ter od Triglava do Gorjancev ...*« Znaš te lepe misli prenesti v geografski jezik in zapisati imena pokrajin, o katerih je govoril Cankar?

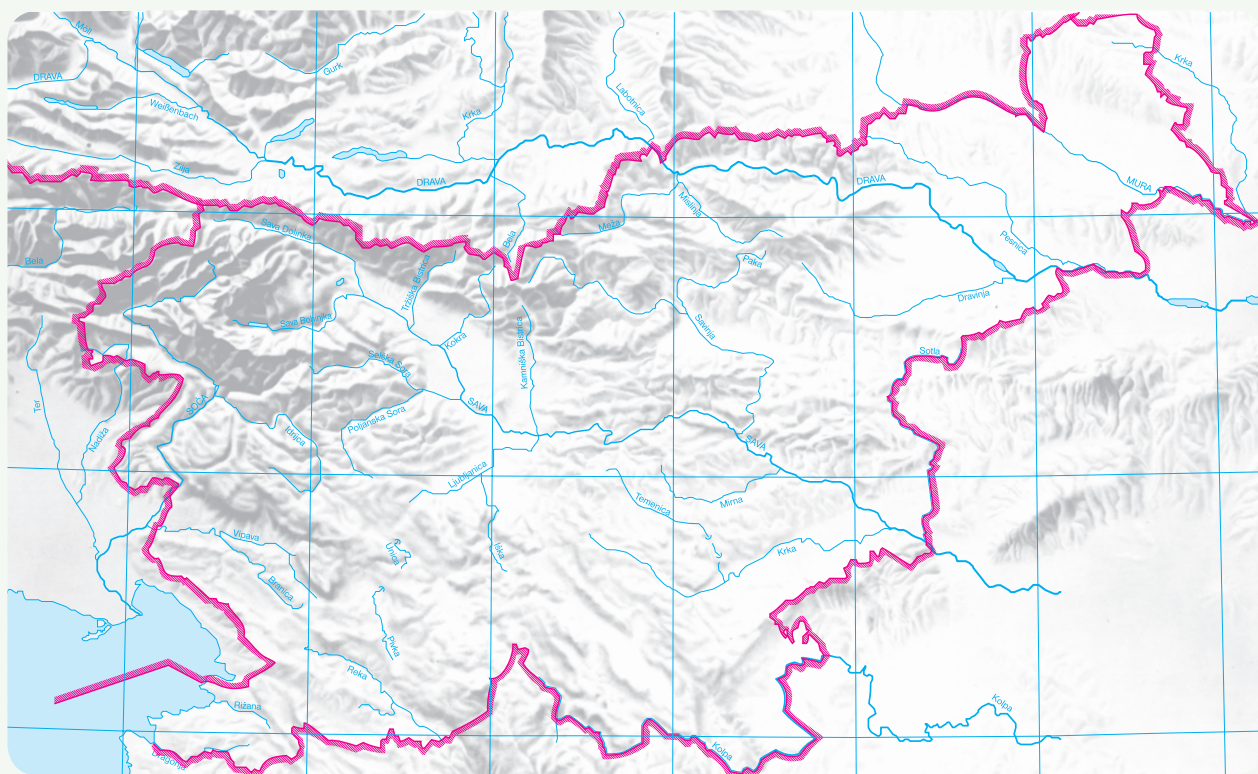
Slovenija leži na **stičišču** štirih pokrajin: Alp, Panonske kotline (nižine), Dinarskega gorstva in Jadranskega morja (kot dela Sredozemlja). Zaradi stične lege je **ozemlje** (uporabljamo tudi pojem površje) Slovenije **zelo raznoliko**; na kratkih razdaljah se izmenjujejo gore, griči, ravnine, doline, kraška polja, planote ... Med pokrajinami ali njihovimi deli pogosto ni ostrih meja, prehod med njimi je postopen. Pokrajine so **prehodne**. (Spomni se teme o Srednji Evropi in njeni prehodnosti, 7. razred). Tako npr. Alpe prek hribov in na vzhodu prehajajo v Panonsko kotlino, na jugu v Ljubljansko kotlino in na jugozahodu v Dinarsko gorstvo. Slednje na skrajnem jugozahodu prehaja v širše območje, ki je pod vplivom Jadranskega morja. Zaradi stične in prehodne lege so se med prebivalci Slovenije razširile nekatere na videz nasprotujoče si trditve o državi, denimo: »Slovenija je gorata/hribovska država«, ali »Slovenija je alpska/sredozemska/panonska država«, ali pa »Slovenija je srednjeevropska/južnoevropska država«, pa tudi »Podnebje Slovenije je celinsko/submediteransko in prehodno celinsko« itd.

Ljubljansko barje s hribi in gorami v ozadju

3. vaja

Nemi zemljevid Slovenije pobarvaj/šrafiraj itd. tako, da bo prikazoval štiri stikajoče se pokrajine. Priloženo legendo ustrezno opremi.

☐ Alpe ☐ Dinarsko gorstvo ☐ Panonska kotlina ☐ Jadransko morje

V prejšnjem odstavku omenjene pokrajine so temelj za delitev Slovenije na **Obsredozemske pokrajine** (pokrajine ob Sredozemskem morju), **Dinarskokraške pokrajine**, **Obpanonske pokrajine** (pokrajine ob Panonski kotlini), **Alpske pokrajine** in **Predalpske pokrajine**. Slednje so izrazito prehodno območje med višjimi severnimi in nižjimi južnimi pokrajinami. Podrobnejša predstavitev slovenskih pokrajin sledi v drugi polovici SDZ.

DELOVNO GRADIVO

4. vaja

Zapise pravilno poveži s fotografijami. Na vrstico pod vsakim zapisom zapiši ime pokrajine.

1

Pokrajine obsegajo visokogorje s planotami ter vmesnimi dolinami in kotlinami. Za pokrajine je značilno ledeniško preoblikovano površje s strmimi pobočji, priostrenimi vrhovi in U-dolinami.

2

Pokrajine obsegajo 20 do 50 km širok pas hribov ter vmesnih kotlin in dolin. Poselitev je prilagojena naravnim razmeram. Gostejša je v dolinah in kotlinah.

3

Pokrajine sestavljajo hribovja in planote z vmesnimi podolji in kraškimi polji. Površinskih voda skorajda ni. Za pokrajine so značilni kraški pojavi: kraška polja, ponikalnice, jame, kapniki itd.

4

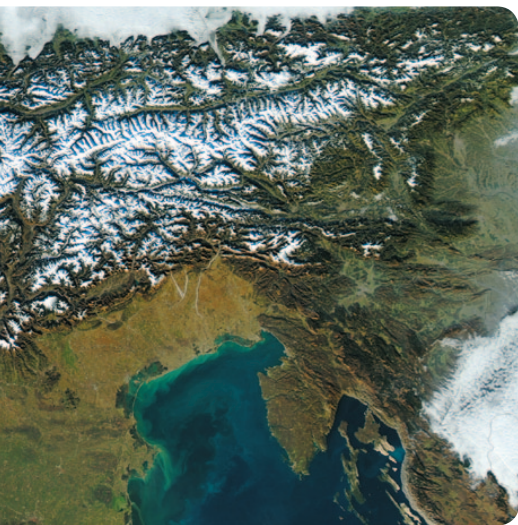
Pokrajine so odprte proti Jadranskemu morju in Sredozemlju. Sestavljajo jih gričevja in hribovja ter doline in planote. Poselitev je gostejša v dolinah in ob obali.

Pokrajine sestavljajo gričevja in ravnine. Imajo najizrazitejše celineske podnebne značilnosti v Sloveniji, najmanj padavin in največje povprečne letne temperature razlike. Poselitev je dokaj gosta.

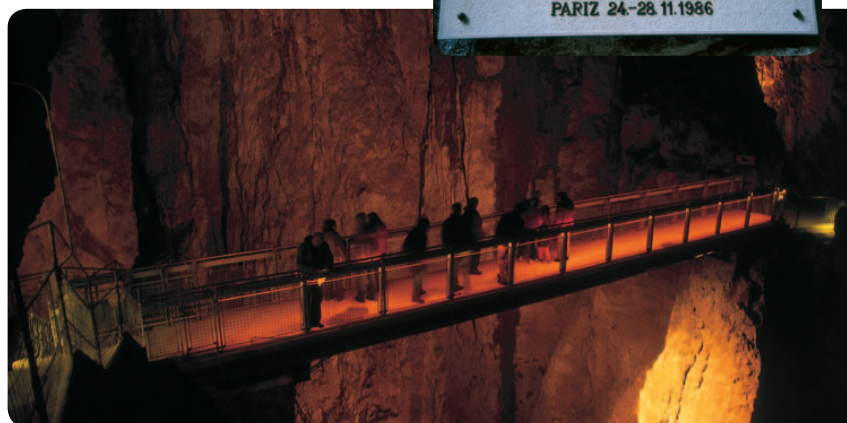
5

Stičnost in prehodnost slovenskega ozemlja **se odražata** tudi v **družbenih razmerah**.

- Tako najlažja in najkrajša prometna povezava med Podonavjem (Panonsko kotlino) in Sredozemljem poteka po t. i. obalpski prometni poti prek Ljubljanske kotline in Postojnskih vrat. Po njej že od antike potekajo prometne in kulturne povezave med vzhodom in zahodom Evrope.
- Tržaški zaliv je najgloblja zajeda Sredozemskega morja v razvito Srednjo Evropo z juga, zato so tu nastala pomembna pristanišča, ki povezujejo to območje s preostalo Evropo.
- Za potrebe prometa se je izoblikoval t. i. prometni oziroma cestni križ, ki povezuje sever Slovenije z jugom in vzhod z zahodom. Oba dela prometnega križa sta dela velikih evropskih prometnih koridorjev.
- Na meji slovenskega ozemlja so oziroma se stikajo slovanski, germanski, romanski in ugrofinski narodi in njihovi kulturni vplivi ter pet jezikov, nemški, slovenski, italijanski, hrvaški in madžarski jezik.
- Prek Slovenije potekajo pomembne zgodovinske in gospodarsko-prometne povezave med Južno, Jugovzhodno in Srednjo Evropo.
- Zaradi omenjenih značilnosti je Slovenija med najpomembnejšimi prometnimi in geostrateškimi območji Evrope (območja s posebnim vojaško-političnim položajem in pomenom).

Velik geostrateški pomen slovenskega ozemlja se je zadnjih dva tisoč let izražal z željami vojaško pomembnih držav, da bi nadzorovale slovensko ozemlje in obvladovale pomembne vojaške in trgovske poti. Ozemlje so obvladovali Rimljani, delno tudi Beneška republika, Sveto rimsko cesarstvo in habsburška monarhija. V srednjem veku je bilo slovensko ozemlje ena od najpomembnejših mejnih vojaških krajin Svetega rimskega cesarstva v boju proti Madžarom, južnobalkanskim fevdalcem in Turkom. Ob tem so se izoblikovale slovensko-nemška, slovensko-italijanska, slovensko-hrvaška in slovensko-madžarska narodnostna meja. Vse te meje so ostale skoraj nespremenjene do danes. O pomenu slovenskega ozemlja za habsburško monarhijo priča tudi gradnja Južne železnice sredi 19. stoletja. Povezala je notranje dele monarhije s Trstom, najpomembnejšim sredozemskim pristaniščem tistega časa.

Pester zgodovinski razvoj je na Slovenskem zapustil bogato kulturnozgodovinsko dediščino, npr. rimske ostaline, cestne povezave, gradove, srednjeveška mestna jedra, cerkve, samostane itd.

SLOVENIJA IN EVROPSKA UNIJA (EU)

Str. 28-29, 37

Zastave pred evropskim parlamentom v Strasbourg

Stavba evropske komisije v Bruslju

Dejavnost

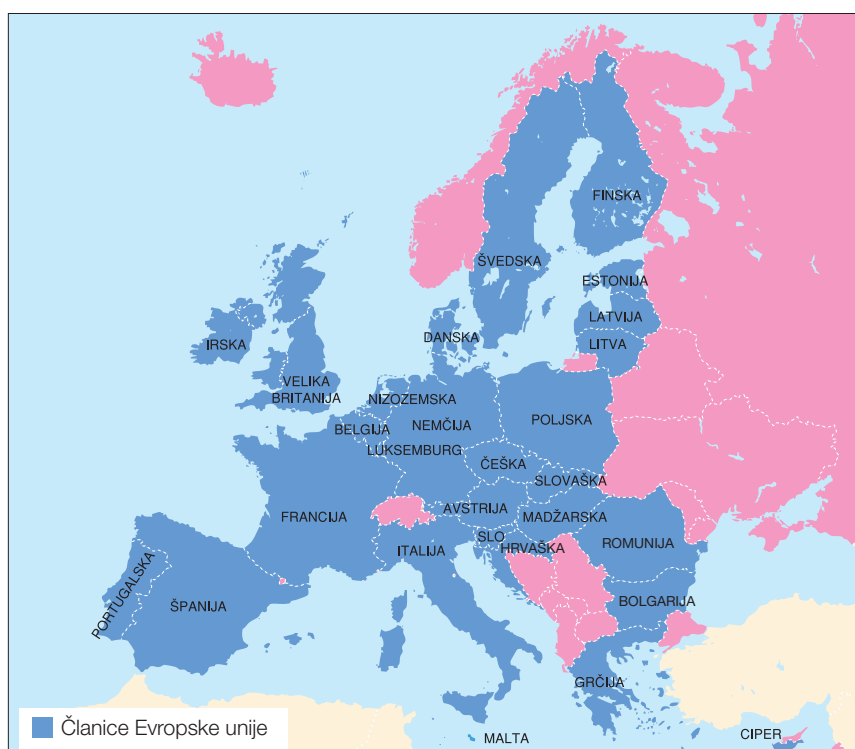
Na zemljevidu pokaži in ime-nuj države članice EU.

- 20.273 km² površine Slovenije je okoli 0,46 % površine (EU). To uvršča Slovenijo na 25. mesto med državami EU. (In na 35. mesto med evropskimi državami. Zavzema 0,2 % površine Evrope in 0,0136 % površine kopne Zemlje, kar jo uvršča na 153. mesto med državami sveta.).
- 2 milijona prebivalcev Slovenije je okoli 0,4 % prebivalcev EU. S tem je Slovenija na 23. mestu med državami EU. (In na 144. mestu med državami sveta; delež prebivalcev Slovenije je približno 0,029 % prebivalcev sveta.)
- Po kazalnikih gospodarske razvitosti spada Slovenija med prvih 40 gospodarsko najrazvitejših držav sveta:
 - po BDP/preb. (17.500 evrov) je Slovenija na 17. mestu v EU (in na 30. mestu na svetu);
 - po skupnem BDP (okoli 42 milijard evrov) je Slovenija na 23. mestu v EU (in na 80. mestu na svetu);
 - po IDR (indeks družbenega/človekovega razvoja), ki je visok, je Slovenija na 12. mestu v EU (in na 25. mestu na svetu);
 - po IDN (indeksu družbenega napredka) je na 18. mestu na svetu itd.

Torej po površini in številu prebivalcev spada Slovenija med manjše države, po kazalnikih gospodarske razvitosti pa med gospodarsko bolj razvite države. (Vsi podatki so za obdobje 2012–2013.)

Kratka predstavitev Evropske unije (leto 2013)

- Velikost: 4,2 milijona km²
- Število držav: 28
- Število prebivalcev: okoli 504 milijone
- BDP/preb.: 31.400 evrov
- Število uradnih jezikov: 24
- Uradna valuta: evro

EU je gospodarska in politična zveza (unija) 28 držav Evrope, ki si prizadevajo za mir in blaginjo. Unija izhaja iz povojnega evropskega združenja šestih držav (Belgije, Francije, Italije, Luksemburga, Nemčije in Nizozemske), ki je želelo obnoviti od vojne razdejano Evropo ter ustvariti območje miru, razvoja, blaginje in demokracije. Sčasoma se je unija razširila do današnjih 28 članic. Slovenija je postala članica EU 1. maja 2004. Euro je postal zakonito plačilno sredstvo v državi leta 2007. Po vstopu v schengensko območje je bil odpravljen mejni nadzor na mejah z Avstrijo, Italijo in Madžarsko. (Schengensko območje je območje odpravljenega mejnega nadzora na notranjih mejah držav EU. V območju so tudi nekatere države, ki niso članice EU, npr. Islandija, Norveška, Švica itd. Irska in Velika Britanija pa kot državi EU ne želita biti članici schengenskega območja.)

Stavba evropskega parlamenta v Strasbourgu

Katere so torej prednosti članstva (Slovenije) v EU?

Izhodišče članstva so **gospodarsko-politična povezanost** in **skupni notranji trg**. To omogoča **skupno gospodarsko** in **socialno politiko**, **prosto gibanje oseb** ter **prosti pretok blaga, storitev in kapitala**. Druge prednosti članstva so še **skupna energetska politika**, **skupni ukrepi za varstvo podnebja**, **sredstva in pomoč manj razvitim območjem oziroma državam** za razvoj kmetijstva, prometa in ustvarjanje novih delovnih mest (med manj razvite države spada tudi Slovenija, njen BDP je pod povprečjem EU), **odprava nadzora na mejah**, **sodelovanje držav EU na številnih področjih življenja** (področju civilnega prava, policijskih organov in organov kazenskega pregona itd.).

Posebno **pozornost** EU namenja **mladim**. Zanje je ustanovila programe, ki jim omogočajo izobraževanje v tujini. Program **Erasmus** npr. omogoča študentom finančno in organizacijsko podporo med študijskim bivanjem na univerzah EU. S sistemom kreditnih točk je poskrbljeno, da je doseženi uspeh v tujini priznan tudi pri študiju doma. Za vajence obstaja program **Leonardo da Vinci**. Z njegovo pomočjo vsako leto približno 75.000 mladih Evropejcev opravi del študija v drugi državi. Posredno je mladim namenjen tudi program **Comenius**. Namenjen je izpopolnjevanju učiteljev, šol in šolskih organizacij z namenom izboljšati kakovost šolstva.

Dejavnost

Nekateri Slovenci so postali zelo znani tudi zunaj domovine. Svetovno slavo v športnem svetu so dosegli dobitniki olimpijskih medalj Leon Štukelj, Miro Cerar in Tina Maze. Naštetj še vsaj deset svetovno znanih Slovencev. Povej, po čem so izstopali. Lahko si pomagaš tudi s spletom.

Drobci za radovedne

Ena od narodnozabavnih skladb Slavka Avsenika, ki je že tudi ponarodela, je svetovno znana. Po nekaterih ocenah je druga najbolj predvajana pesem vseh časov. Veš, katero skladbo imamo v mislih?

DELOVNO GRADIVO

Na volitvah smo izbirali tudi naše evro poslance.

Vse pridobitve, povezane s članstvom Slovenije v EU, so od leta 2004 postale sestavni del slovenskega življenja. Nekdanja glasna razmišljanja o morebitni izgubi prepoznavnosti, jezika in kulture so potihnila, opozarjanja pred pastmi članstva v EU pa so nadomestila dejstva o gospodarskem napredku. Ta se kaže v **dvigovanju slovenskega BDP** (ta je bil leta 2004 okoli 11.700 evrov/preb., leta 2013 pa okoli 17.500 evrov/preb.), **modernizaciji gospodarstva, izboljševanju obmejnega življenja, odprtosti novih trgov** za slovenske izdelke, **prisotnosti tujih podjetij** na slovenskem trgu, **nižanju cen** potrošniških izdelkov in storitev itd. Ob tem se večja tudi prepoznavnost Slovenije. Nanjo vplivajo tako predstavniki Slovenije v organih EU in splošna, pa tudi gospodarsko-politična podoba države. Tako ima Slovenija sloves zelo **zanimive, mirne in zelene države z neokrnjeno naravo** in **velikim turističnim potencialom, delovnimi in izobraženimi ljudmi** itd.

Seveda obstajajo tudi t. i. pasti članstva v EU. Mednje sodi npr. delitev na gospodarsko bolj razvite in manj razvite države, ki so prejemnice pomoči. Pri tem imajo prve več vpliva pri odločanju kot druge. Države prejemnice pomoči s svojimi predlogi le redko uspejo. A članstvo v EU ima za Slovenijo bistveno več pozitivnih kot negativnih učinkov.

Posledice članstva Slovenije v EU

Pozitivne

Povečana vojaška varnost države.

Možnost soodločanja v evropski politiki.

Večja gospodarska stabilnost države.

Modernizacija podjetij, možnost dostopa do novih tehnologij in znanj.

Večja izbira proizvodov in storitev ter njihove nižje cene.

Okrepitev slovenskega položaja v mednarodni skupnosti ter povečanje slovenske prepoznavnosti.

Večja možnost izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja.

Kulturna bogatitev.

Negativne

Propad nekaterih manj konkurenčnih podjetij.

Podrejanje direktivam EU, ki niso nujno v skladu z interesi Slovenije.

Podrejenost manjših/gospodarsko manj razvitih članic velikim/gospodarsko razvitim članicam.

Težave v kmetijstvu (propadanje manjših in manj konkurenčnih kmetij).

Države EU in položaj Slovenije znotraj EU (leto 2013/2014, podatki so zaokroženi)

Država	Površina v km ² in rang	Št. preb. v milijonih in rang	BDP/preb. in rang	Minimalna mesečna plača v evrih	Delež nezaposlenih v %	Delež nezaposlenih med mladimi do 25. leta v %
Avstrija	83.800 –	8,5 –	38.100 –	1000	4,7	9
Belgija	32.500 –	11,2 –	35.600 –	1258	8,5	22
Bolgarija	111.000 –	7,3 –	5600 –	92	11	21,6
Hrvaška	56.600 –	4,5 –	10.200 –	/	16,5	40,7
Ciper	9.200 –	0,9 –	21.000 –	409	17	33
Češka	79.000 –	10,5 –	15.000 –	288	6	14
Danska	43.000 –	5,6 –	45.100 –	1850	6,4	11
Estonija	45.200 –	1,3 –	14.200 –	230	6,4	16
Finska	339.000 –	5,4 –	37.000 –	okoli 1200	9	21
Francija	544.000 –	65,6 –	32.100 –	1254	10	25
Grčija	132.000 –	11,3 –	16.500 –	668	25,7	51
Irska	70.200 –	4,5 –	38.000 –	1403	10,7	21,6
Italija	301.000 –	59,7 –	26.700 –	866	13,4	42
Latvija	64.600 –	2,3 –	11.600 –	172	10,6	19,5
Litva	65.300 –	3,6 –	11.800 –	174	9,4	16,5
Luksemburg	2.590 –	0,5 –	83.100 –	1570	6	18
Madžarska	93.000 –	9,9 –	10.200 –	258	7	19
Malta	316 –	0,4 –	17.900 –	585	5,8	13
Nemčija	357.000 –	80,5 –	35.200 –	1277	5	7
Nizozemska	41.500 –	16,8 –	38.700 –	1301	6,5	9,6
Poljska	313.000 –	38,5 –	10.300 –	246	8	23
Portugalska	92.100 –	10,9 –	16.400 –	470	14	34,5
Romunija	237.500 –	22,5 –	7200 –	114	6,5	5
Slovaška	49.000 –	5,5 –	13.600 –	217	12,5	29
Slovenija	20.273 –	2,0 –	17.500 –	522	9,6	24
Španija	506.000 –	46,7 –	22.500 –	666	24	51
Švedska	450.000 –	9,6 –	45.500 –	1382	8	22
Velika Britanija	244.100 –	63,0 –	31.500 –	1361	6	16

5. vaja

- S pomočjo zgornjih podatkov primerjaj države med seboj tako, da naš največji, najštevilčnejši in najbogatejši državi številko 1 in z ocenjevanjem (rangiranjem) nadaljuješ do najmanjše oziroma najmanj bogate države.
- Katera država je vodilna po številu prebivalcev, katera po površini in katera po deležu zaposlenih? _____, _____, _____
- Katera država je vodilna in katera zadnja po BDP? _____
- S katerimi državami se po BDP in po deležu nezaposlenih lahko primerja Slovenija?

Izvedel/-a sem

- da leži Slovenija 46° severno in 15° vzhodno, v severnem zmerno toplem toplotnem pasu;
- da ima pomemben geostrateški položaj, ki izhaja in njene prehodne in stične lege;
- da delimo Slovenijo na Alpe, Predalpe, Dinarskokraške, Obsredozemske in Obpanonske pokrajine.
- da so prednosti članstva Slovenije v EU številne, od gospodarsko-politične varnosti do ekonomske pomoči, skrbi za mlade itd.; gospodarski položaj Slovenije se od vključitve v EU izboljšuje;
- da se prepoznavnost Slovenije povečuje in da ima Slovenija sloves mirne, urejene in zelene države z izobraženimi in delovnimi ljudmi;

2. Slovenija, dežela prepletenih dejavnikov

Miha, mi tej deželi pravimo Slovenija. Lepa je, ja, tudi meni ponuja marsikaj. A jaz rabim za življenje še dobro plačano službo, ceste, hišo, vikend, pa supermarket, pa ...

Janez, ali ni lepa ta dežela. Jaz ji pravim Slovija. Daje mi vse kar rabim, reke, votlino in gozdove.

Poudarki

- Kako je nastalo površje Slovenije?
- Kakšen je pomen površja in kamninske zgradbe za človeka?
- Katere so slovenske pokrajine?

Preverjanje predznanja

Med zapisanimi pojmi in procesi izberi tiste, ki jih po tvojem mnenju povezujemo s Slovenijo – nepravilne pojme prečrtaj. Iz izbranih pojmov in procesov sestavi štiri smiselne povedi o naravnih in družbenih značilnostih Slovenije.

Po koncu obravnave teme ponovno preveri svoje odgovore in jih po potrebi popravi.

- Andi burja severni toplotni pas Jeruzalem
 Dolina smrti Sredozemlje Alpe urbanizacija
 staranje prebivalstva gričevja in hribovja tropski gozdovi
 nizka stopnja gospodarske razvitosti Donava
 višavja in sredogorja Istra celinsko podnebje
 Kašelj in Borovnica hurikani mešani gozdovi
 dokaj visoka stopnja gospodarske razvitosti
 severni zmerno topli toplotni pas kašelj in borovnica
 podpovprečen BDP/preb. v primerjavi z EU Šumava
 pomlajevanje prebivalstva agrarizacija
 Vogezi nadpovprečen BDP/preb. v primerjavi z EU

Površje:

Podnebje:

Prebivalstvo:

Gospodarstvo:

Izvedel/-a bom

- kako je nastalo ozemlje Slovenije in kateri dejavniki so ga oblikovali;
- kakšen je pomen kamninske zgradbe za človeka in družbo;
- kako se kamninska zgradba vidi v pokrajini.

Drobci za radovedne

Kakšno je bilo slovensko ozemlje pred, recimo, 300 milijoni let? Odgovor je: Ni ga bilo! Razporeditev celin in oceanov je bila namreč takrat popolnoma drugačna od današnje. Pred okoli 250 milijoni let sredi oceana Pantalase obstajala ogromna celina Pangea. Zaradi tektonskih premikov je razpadla na Praameriko, Praevrazijo, Praafriko, Praavstralijo in Praantarktiko.

Spodbuda

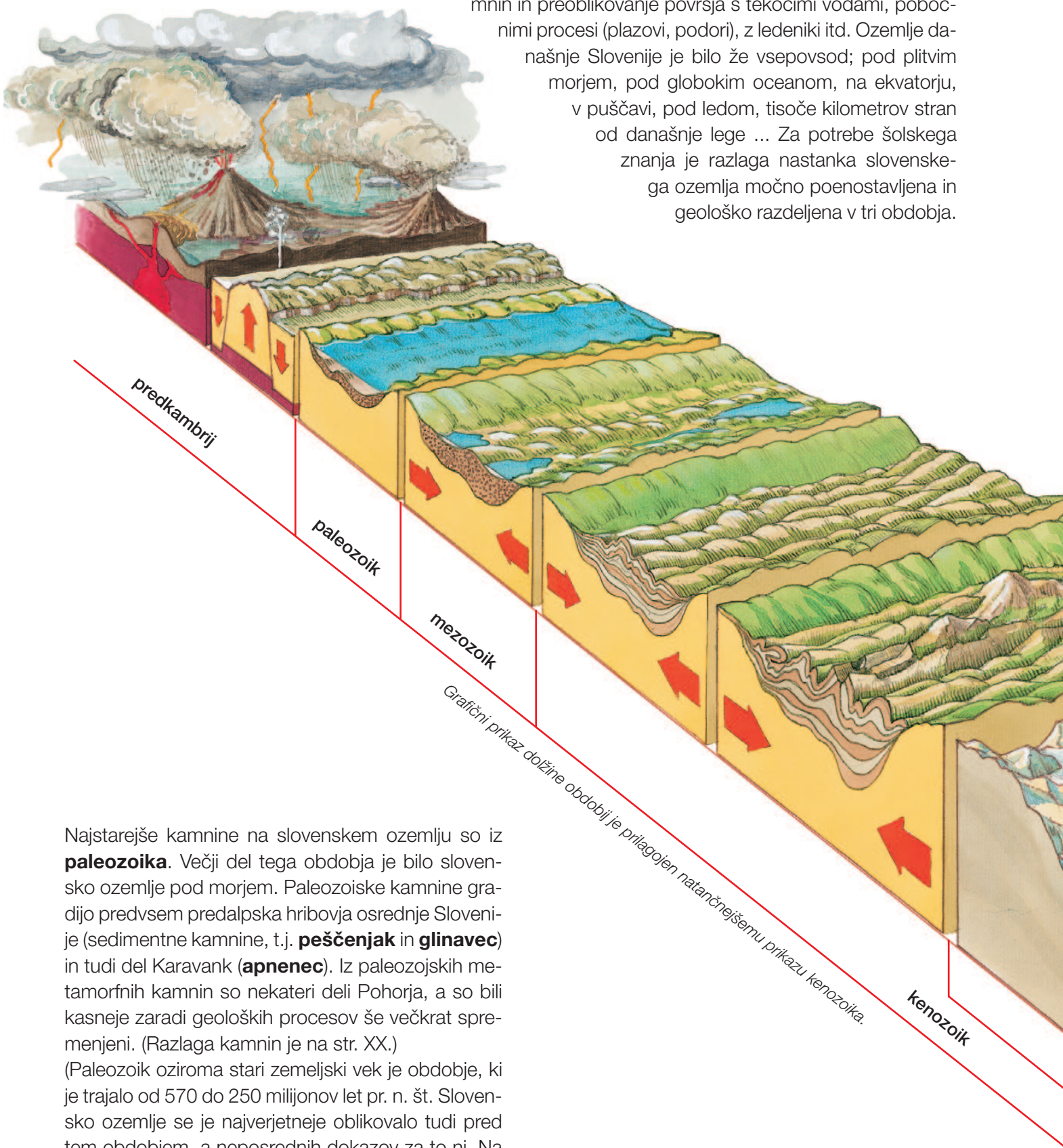
»Slovenija je alpska dežela in gore so razpoznavni znak Slovenije,« bi dejal marsikdo med nami. A trditev je malce netačna. Znaš razložiti, zakaj je tako? Namig, povprečna nadmorska višina Slovenije je 550 m.

Dejavnost

Razdelite se v štiri skupine. Vsi preučujete *Namišljeno hribovje*. Prva skupina naj se osredotoči na tektoniko, druga na gubanje, tretja na ledeniško delovanje in četrta na delovanje dežja, rek in potočkov. Po poročanju razmislite, kaj bi se dogajalo s hribovjem, na katerega bi delovali vsi omenjeni procesi.

NASTANEK SLOVENSKEGA OZEMLJA IN NJEGOVE ZNAČILNOSTI

Ozemlje Slovenije je nastajalo milijone let. Pri nastanku so sodelovali tektonski procesi (premikanje litosferskih plošč, gubanje, dviganje, spuščanje in prelamljanje površja), preperevanje kamnin in preoblikovanje površja s tekočimi vodami, pobočnimi procesi (plazovi, podori), z ledeniki itd. Ozemlje današnje Slovenije je bilo že vsepovsod; pod plitvim morjem, pod globokim oceanom, na ekvatorju, v puščavi, pod ledom, tisoče kilometrov stran od današnje lege ... Za potrebe šolskega znanja je razlaga nastanka slovenskega ozemlja močno poenostavljena in geološko razdeljena v tri obdobja.

Najstarejše kamnine na slovenskem ozemlju so iz **paleozoika**. Večji del tega obdobja je bilo slovensko ozemlje pod morjem. Paleozoiske kamnine gradijo predvsem predalpska hribovja osrednje Slovenije (sedimentne kamnine, t.j. **peščenjak** in **glinavec**) in tudi del Karavank (**apnenec**). Iz paleozojskih metamorfnih kamnin so nekateri deli Pohorja, a so bili kasneje zaradi geoloških procesov še večkrat spremenjeni. (Razlaga kamnin je na str. XX.)

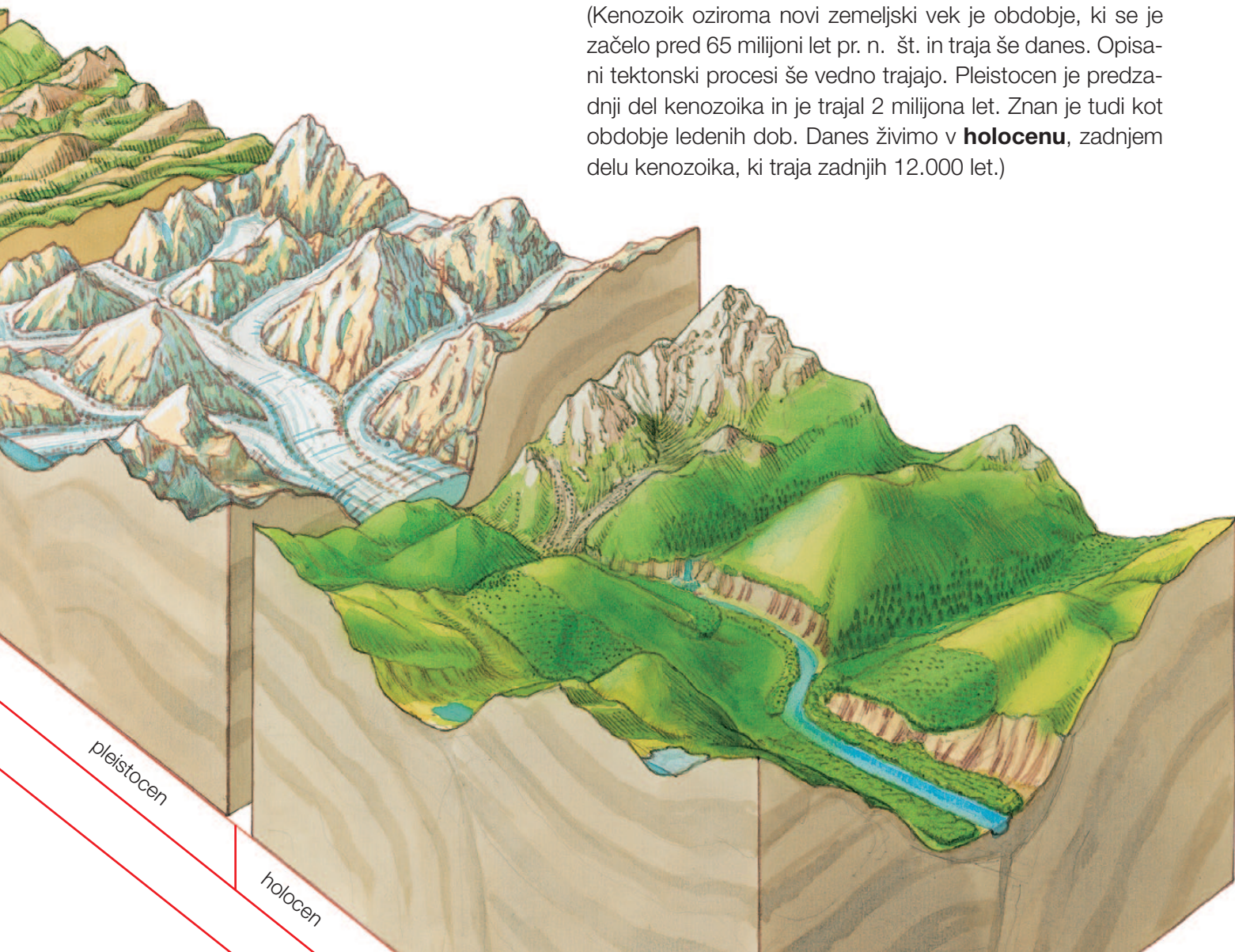
(Paleozoik oziroma stari zemeljski vek je obdobje, ki je trajalo od 570 do 250 milijonov let pr. n. št. Slovensko ozemlje se je najverjetneje oblikovalo tudi pred tem obdobjem, a neposrednih dokazov za to ni. Na slovenskem ozemlju namreč ni kamnin iz obdobja pred paleozoikom.)

V **mezozoiku** je bil velik del slovenskega ozemlja pod morjem, zato so na morskem dnu nastajale debele plasti **apnenca** in **dolomita**. V tem obdobju je bilo dokaj aktivno tudi vulkansko delovanje in **orudenje** (nastanek rud). Vroče vode in tekočine so iz globin prinašale svinec, živo srebro in baker; nastala so npr. znana in do nedavna pomembna rudišča živega srebra v Idriji ter svinca in cinka v Topli. Proti koncu mezozoika so se v morju odložene plasti zaradi tektonskih procesov začele stiskati, gubati, dvigovati in prelamljati. Kamnine iz mezozoika gradijo največji del južne in zahodne ter del severne Slovenije.

(Mezozoik oziroma srednji zemeljski vek je obdobje, ki je trajalo od 250 do 65 milijonov let pr. n. št. V mezozoiku je enotna supercelina Pangea začela razpadati na manjše kose. Ti so začeli potovati v različne smeri.)

V **kenozoiku** se je nadaljevalo tektonsko dogajanje iz mezozoika. Afriška litosferska plošča se je močno vrinila v Evrazijsko. Zaradi tega se je slovensko ozemlje, ki je do tedaj ležalo na dveh litosferskih ploščah, združilo. Na njunem stiku so začele nastajati tudi Alpe kot del dosti obsežnejšega gorovja. Na južnem robu Alp so se v morju sprožali podmorski plazovi in nastal je **fliš**, ki danes gradi del Slovenskega primorja, npr. Goriška brda, Koprsko primorje in Vipavsko dolino. Postopoma se je velik del ozemlja dvignil in postal kopno, le na vzhodu je nastalo novo, Panonsko morje. Vanj so se usedale usedline. Njihovi ostanki gradijo gričevja vzhodne Slovenije (Slovenske gorice, Haloze ...). Kopno, tudi tisto, ki je nastalo po umiku Panonskega morja, so tekoče vode in pobočni procesi hitro preoblikovali. Tako so npr. reke višja območja »razrezale« z dolinami ter ustvarile razgibano, gorato, hribovito in gričevnato površje, kotline in nižine pa so zasule z debelimi plastmi peska in prodra. V močvirjih je iz nakopičenih rastlinskih ostankov nastajal **premog**, npr. v okolici Zagorja, Trbovelj in Hrastnika. V **pleistocenu** so led in ledeniki slovensko ozemlje močno preoblikovali. Na območjih poledenitve so nastale U-doline, strma pobočja, ledeniška jezera itd. Na območjih, ki niso bila poledenela, pa so vode izpod talečih se ledenikov zasule dna dolin in kotlin z debelimi plastmi usedlin.

(Kenozoik oziroma novi zemeljski vek je obdobje, ki se je začelo pred 65 milijoni let pr. n. št. in traja še danes. Opisani tektonski procesi še vedno trajajo. Pleistocen je predzadnji del kenozoika in je trajal 2 milijona let. Znan je tudi kot obdobje ledenih dob. Danes živimo v **holocenu**, zadnjem delu kenozoika, ki traja zadnjih 12.000 let.)

Dejavnost

Bi znal izdelati zemljevid sveta izpred 250 milijonov let? Pomagaj si z današnjimi celinami, ki jih sestavi v nekdanjo supercelino, pri tem pa zradiraj/odmisli najvišja območja sveta.

– **Sedimentne kamnine** so nastale s sprijetjem sedimentov. Najbolj zastopani sedimentni kamnini na slovenskem ozemlju sta **apnenec** in **dolomit**. Veliko je tudi peščenjaka in glinavca. **Apnenec** je nastal iz kalcitnih skeletov morskih organizmov, npr. koral, školjk, planktona. Ker je porozen in prepokan, prepušča vodo. Na apnenčastih območjih se je razvilo kraško površje; ime je dobilo po slovenski pokrajini Kras. Za kraško površje so značilni podzemno pretakanje vod, kraška polja, brezna, vrtače itd. **Dolomit** je nastal v posebnih pogojih iz apnenca in apnenčastega blata. Je manj prepusten za vodo kot apnenec, zato je na dolomitnih območjih površje manj kraško kot na apnenčastih. Dolomit je tudi bolj drobljivi od apnenca. **Peščenjak** je nastal s strjevanjem peska, **glinavec** pa s strjevanjem gline.

– **Magmatske kamnine** so nastale s strjevanjem in ohlajanjem magme.

– **Metamorfne kamnine** so nastale s spremembo že obstoječih kamnin, ki so se zaradi visokih temperatur in tlakov (stik z magmo, teža zgornjih plasti ...) spremenile.

– **Fliš** je izraz za izmenjujoče se plasti glinavca, meljevca in peščenjaka.

– **Usedline** (strokovno **sedimenti**) so nanosi usedlega materiala, npr. grušča, proda, peska, gline. Kamnine, ki nastanejo iz sedimentov, so sedimentne kamnine.

Apnenec in dolomit gradita največji del zahodne in južne Slovenije. Zanju je značilna, tako kot za vse sedimentne kamnine, skladovitost, t.j. zaporedje bolj ali manj jasno ločenih skladov.

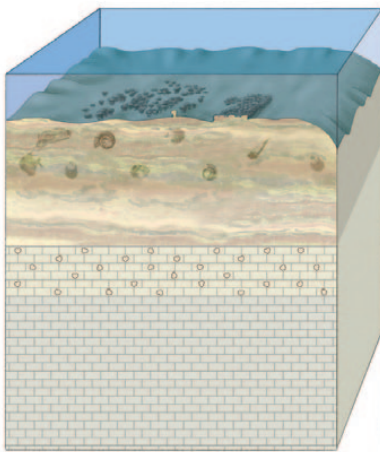

Prod (zgoraj) in peščenjak s fosilnim odtisom praproti

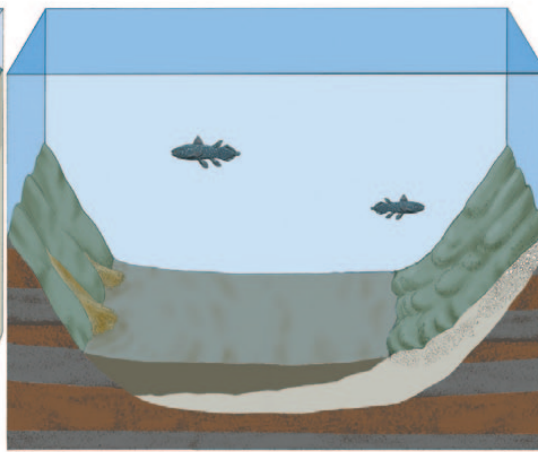

Pri Črnem Kalu se stikata apnenec in fliš. Na apnencu (v zgornjem delu fotografije) se je razvilo kraško površje, fliš pa so površinsko tekoče vode oblikovale v gričevnato pokrajino.

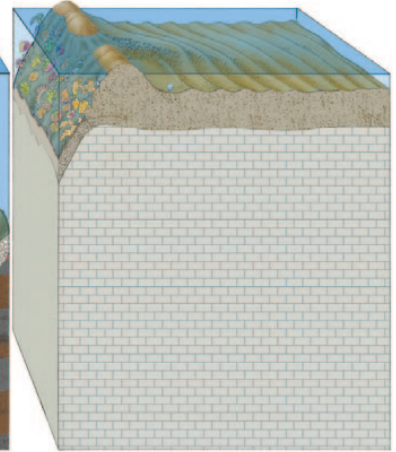
Nastajanje slovenskega ozemlja

Nastajanje apnenca in dolomita

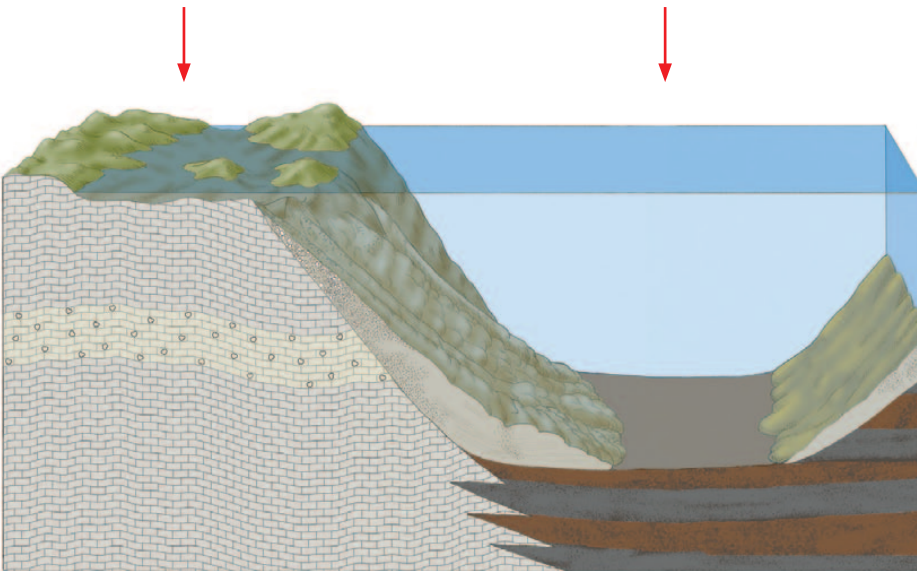

Nastajanje globokomorskih sedimentov

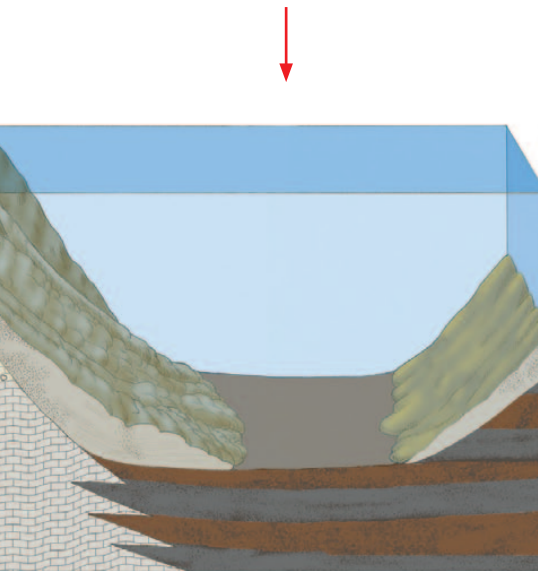

Nastajanje apnenca in dolomita

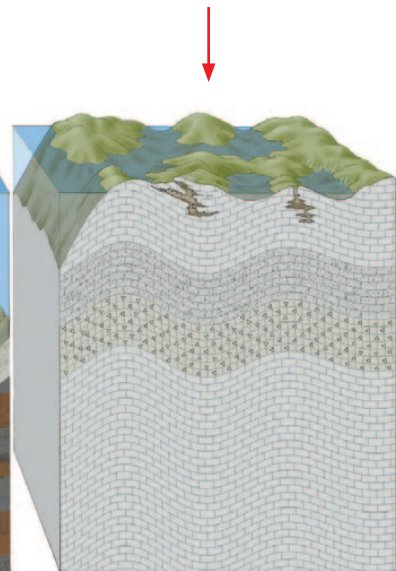
mezozoik

Začetek dvigovanja Alp

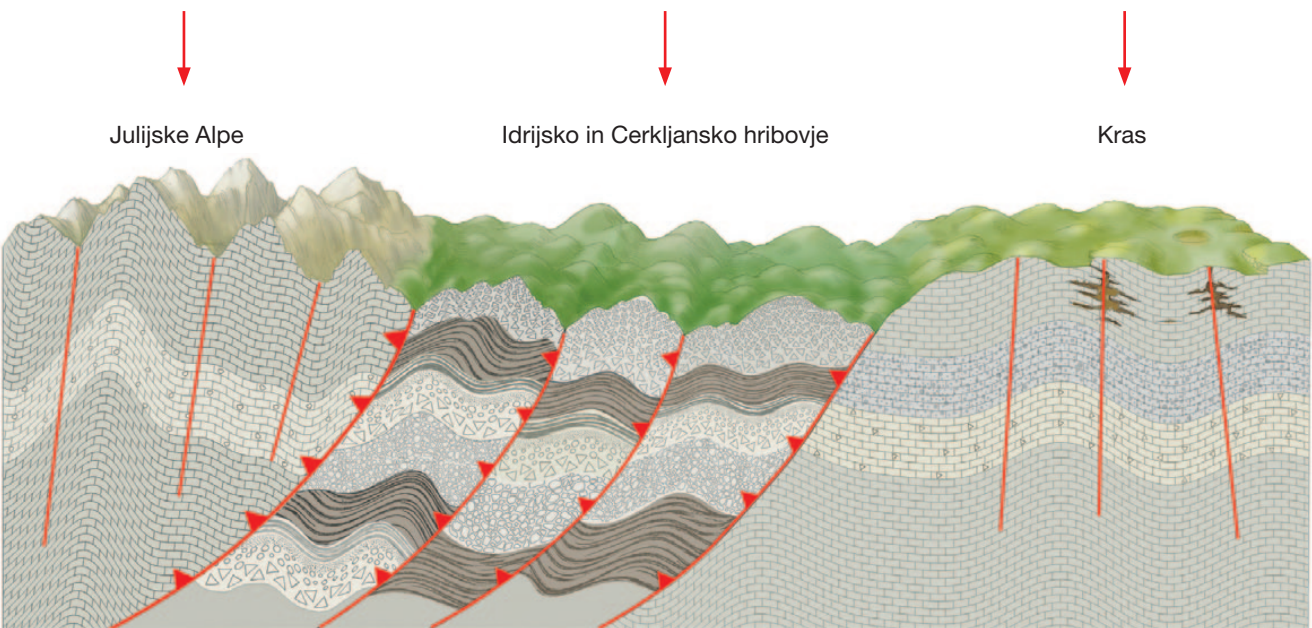

Podmorski plazovi in nastanek filša

Začetek zakrasevanja na kopnem

mezozoik-kenozoik

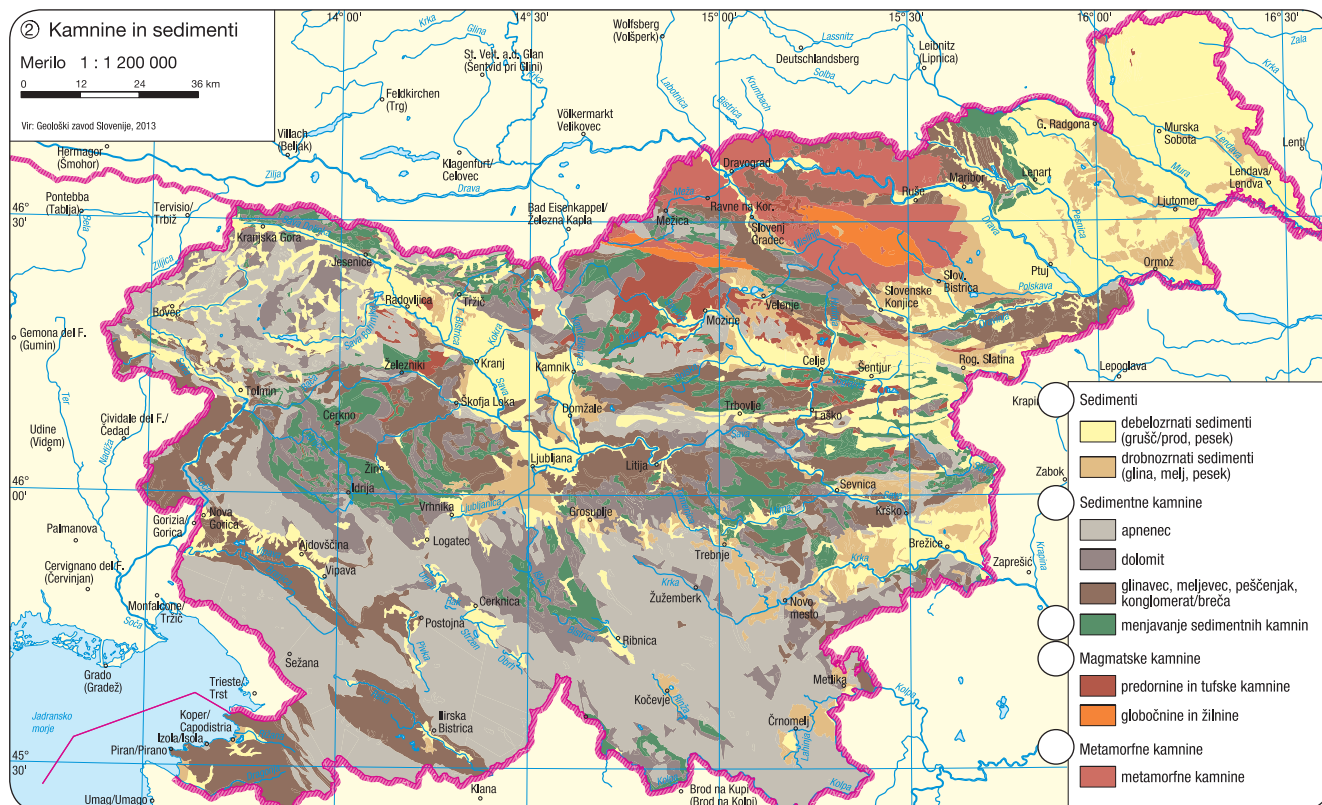

Gubanje, prelamljanje

Prelamljanje, narivanje

Gubanje, prelamljanje

kenozoik

2. vaja

- a) Spodnje, nekoliko napačne trditve popravi tako, da bodo pravilne; nepravilne besede prečrtaj in jih nadomesti s pravnimi.
1. Sedimentne kamnine so nastale iz magme.
 2. Usedline so nanosi proda ali peska.
 3. Magmatske kamnine so nastale z ohlajanjem usedlin.
 4. Metamorfne kamnine so nastale s spremembo obstoječih kamnov.
 5. Fliš je izraz za menjavanje plasti različnih metamorfnih kamnin.
- b) Legendo zgornjega zemljevida dopolni tako, da v prazne krogce ob legendi vpišeš številke pravih trditev iz prejšnjega vprašanja.

Dejavnost

Na zemljevidu izstopajo samo tri barve, odtenki sive, tudi rjavo-zelena je povezana s sivo, rdečkaste in rumena. Razumeš ta zemljevid? Ga znaš razložiti?

Pomen kamnin za izoblikovanost površja in za človeka

Kakšen je pomen kamnin za slovensko ozemlje in za prebivalce Slovenije? Zelo velik. Lastnosti kamnin vplivajo na to, kako se bo **podkrajina preoblikovala**, npr. kateri deli pokrajine bodo bolj podvrženi preoblikovanju rek, kje bodo bolj intenzivni pobočni procesi, kakšne lastnosti bo imela prst itd. Prek njih pa je s kamninami povezna tudi družba. Tako kamnine vplivajo na **pogoje za kmetijstvo, rabo tal, energetiko, promet, naselitev** itd. Poglejmo si dva primera.

Južno Slovenijo tvori v glavnem apnenec. Omenili smo že, da prepušča vodo. Zaradi tega je na površju malo tekoče vode. Ob tem ima površje še druge kraške značilnosti: kraška polja, vrtače, jame, brežna ... Od tu naprej lahko izpeljemo številne posledice. Recimo: ljudje so v preteklosti težko prihajali do pitne vode in vode za namakanje ter za živino (danes je zaradi vodovodnih sistemov nekoliko lažje); zaradi pomanjkanja površinske vode je celotno območje manj primerno

za kmetijstvo in poselitev; večjih naselij je malo itd. Povsem drugačna zgodba je na območjih sedimentov na vzhodu Slovenije. Ti zadržujejo vodo, zato se je na njih razvila mreža površinsko tekočih voda. Ta je površje razrezala v številne gorice in griče, med katerimi so ravnine iz rečnih usedlin, pokrite z rodovitno prstjo. Območje je zato primerno za kmetijstvo in dokaj gosto poseljeno.

Pokrajina južne ...

... in vzhodne Slovenije, Haloze

3. vaja

Str. 26/1

Zemljevid v Atlasu sveta prikazuje rabo slovenskih rek. Opaziš dvojnost Slovenije, če primerjaš severni del z južnim? Kakšno dvojnost imamo v mislih? Zapiši nekaj svojih ugotovitev oziroma misli. Za pomoč in lažje razmišljanje poveži ta zemljevid z zemljevidom kamnin.

Izvedel/-a sem

- Ozemlje Slovenije je nastajalo več sto milijonov let; pri njegovem nastanku so sodelovali tektonika in premikanje litosferskih plošč, gubanje, dviganje, spuščanje (grezanje) in prelamljanja površja, vulkansko in ledeniško delovanje, delovanje tekočih voda in pobočni procesi.
- Na slovenskem ozemlju prevladujejo sedimentne kamnine.
- Pomen kamnin je za človeka velik, saj so od njih odvisni današnji videz slovenskega površja, rečna mreža, prsti itd.

Dejavnost

Mnogi se navdušujemo/-jo nad starinami. Predmet, star nekaj sto let, se nam zdi zelo star. Piramide v Egiptu pa so ultrastare. Ali veš, koliko je star skoraj vsak kamen, ki ga primeš v roko? Pomagaj si Atlasom sveta, str. 12 in 67/1.

Drobci za radovedne

Cerkniško jezero je poznano kot izginjajoče/presihajoče jezero. V preteklosti so izginjanje njegove vode povezovali tudi s čarovnicami in temničnimi silami. Kako si razlagaš poplavljanje in usihanje jezera?